

- Sodan oikeussäännöillä eli kansainvälisellä humanitaarisella oikeudella tarkoitetaan valtioita ja yksilöitä sitovia kansainvälisiä velvoitteita, jotka rajoittavat ja lievittävät sodan aiheuttamaa kärsimystä. Sodan oikeussäännöt eivät ota kantaa väkivaltaan turvautumisen syihin tai oikeutuksiin. Ne suojelevat sodan uhreja ja pyrkivät rajoittamaan sodan seurauksia riippumatta siitä, mitä osapuolta suojeluun oikeutetut edustavat.

→ **Oppitunti 2:**
PERUSTIETOA SODAN
OIKEUSSÄÄNNÖISTÄ

→ TAVOITTEET

- Oppilaat ymmärtävät, että sodissa on säännöt ja että nämä säännöt on kirjattu valtioita velvoittaviin kansainvälisiin sopimuksiin.
- Oppilaat oppivat, että sopimukset ovat osa kansainvälistä oikeutta, ja että kansainvälinen yhteisö pyrkii yhteisillä sopimuksilla rajoittamaan sodan aiheuttamaa kärsimystä.
- Oppilaat oppivat keskeiset sodan oikeussäännöt.

Sodassakin on säännöt.
OPPIMATERIAALI
YLÄKOULUILLE
JA LUKIOILLE

Oikeussäännöt suojelevat sodan uhreja

Sodan oikeussäännöt suojelevat aseellisten selkkausten aikana ihmisiä, jotka eivät osallistu sodankäyntiin. Heitä ovat muun muassa siviilit ja sotavangit sekä sairaat ja haavoittuneet sotilaita. Säännöt myös rajoittavat, miten ja millaisin keinoin sotaa saa käydä.

Sodan oikeussääntöjen keskeinen periaate on tehdä ero sotilaiden ja siviilien sekä sotilaallisten ja siviilikohteiden välillä. Siviiliväestön suojelun merkitys on nykyään korostunut, sillä suurin osa konfliktien uhreista on muita kuin sotilaita. Tutkimusten mukaan 2000-luvun sodissa vain yksi kymmenestä uhrista on sotilas.

Sodan oikeussääntöjen näkökulmasta suojelulla tarkoitetaan, että suojeltu- ja ryhmiä kohtaan ei saa hyökätä aseellisesti ja että heidän elinolosuhteensa on turvattava myös sodan keskellä.

Lapset tarvitsevat usein erityissuojaa aseellisten selkkausten aikana ja siksi heidät onkin otettu huomioon erityisryhmänä sodan oikeussäännöissä. Myös naisten suojelusta ja erityisasemasta on joitakin määräyksiä.

Suojeltujen ihmisryhmien lisäksi sodan oikeussäännöt suojelevat sellaisia alueita ja kohteita, joilla on erityinen merkitys ihmisille. Ne määrittävät, että aseellinen toiminta on rajoitettava vain sotilaallisiin kohteisiin. Suojattuja kohteita ovat muun muassa sairaalat, väestösuojeluun liittyvät kohteet, avustusjärjestöjen laitokset, varastot ja kuljetukset, kulttuurisesti merkittävät kohteet, uskonnonharjoituspaikat ja luonnonympäristö. Siviilikohteina myös esimerkiksi koulut ovat suojeltuja kohteita, eikä niihin saa hyökätä.

Sodan oikeussäännöt rajoittavat myös sodankäyntikeinoja ja -menetelmiä. Liiallista kärsimystä aiheuttavien aseiden ja sodankäyntimenetelmien ei ole sallittua. Kiellettyä on esimerkiksi biologisten tai sokeuttavien aseiden käyttö. Sotilaita eivät myöskään saa tekeytyä siviileiksi.

Avustustyö konfliktialueilla on mahdollista sodan oikeussääntöjen ansiosta.

Säännöt velvoittavat valtioita antamaan luvan alueellaan puolueettomalle avustus-toiminnalle aseellisten selkkausten aikana. Kansainvälinen yhteisö on valtuuttanut Punaisen Ristin kansainvälisen komitean suojelemaan ja auttamaan siviilejä, sotavankeja ja haavoittuneita aseellisissa selkkauksissa. Sodan keskellä työskentelee myös lähes kaikkialla maailmassa Punaisen Ristin tai Punaisen Puolikuun kansallinen yhdistys, jonka toimijat ovat vapaaehtoisia. Samoin monilla muilla järjestöillä on tämän säännön avulla mahdollisuus auttaa sodan keskellä eläviä ihmisiä.

Osa kansainvälistä oikeutta

Sodan oikeussäännöt muodostavat merkittävän osan kansainvälistä oikeutta.

Käsitteet *kansainvälinen humanitaarinen oikeus*, *laki aseellisista selkkauksista* ja *sodan oikeussäännöt* tarkoittavat käytännössä samaa. Erot syntyvät lähinnä käyttöyhteydessä: Kansainväliset järjestöt, yliopistot ja valtiot suosivat ilmaisua kansainvälinen humanitaarinen oikeus (tai humanitaarinen oikeus), kun taas asevoimat käyttävät tavallisesti termejä laki aseellisista selkkauksista tai sodan oikeussäännöt. Joskus käytetään myös latinankielistä nimitystä *jus in bello* eli oikeus sodassa.

Sodan oikeussäännöt perustuvat valtioiden välisiin sopimuksiin eli valtiosopimuksiin. Valtiosopimuksissa valtiot ovat yhdessä sopineet tietyistä niistä sitovista säännöistä. Sodan oikeussääntöjen osalta keskeisimmät tällaiset sopimukset ovat esimerkiksi Geneven sopimukset vuodelta 1949 sekä niiden lisäpöytäkirjat vuosilta 1977 ja 2005.

Valtiosopimusten lisäksi sodan oikeussäännöt perustuvat osaltaan myös kansainväliseen tapaoikeuteen. Tapaoikeus sitoo kaikkia maailman valtioita. Sen perustana on pitkään jatkuneet ja yleisesti hyväksytyt käytännöt, jotka tätä kautta tunnustetaan velvoittavaksi oikeudeksi. Yksi tapaoikeudellisesti velvoittavaksi katsottava sääntö on esimerkiksi kidutuksen kieltö. Kidutuksen kieltö on toki

kirjattu keskeisiin sopimuksiin, mutta vaikka valtio ei olisi minkään kidutuksen kiellon sisältävän sopimuksen osapuoli, on se kuitenkin velvollinen noudattamaan sääntöä tapaoikeuden nojalla.

Lisäksi sodan oikeussääntöjen taustalla vaikuttavat valtioiden tunnustamat yleiset oikeusperiaatteet. Näihin kuuluu muun muassa laillisuuden periaate, joka tarkoittaa sitä, että ihmisten rankaisemisen tulee aina perustua ennalta säädettyyn lakiin. Samoin kansainvälisten ja kansallisten tuomioistuinten oikeudelliset ratkaisut eli oikeuskäytäntö vaikuttaa osaltaan sodan oikeussääntöjen tulkintoihin.

Ytimessä Geneven sopimukset

Sodan oikeussääntöjen keskeiset sopimukset ovat neljä Geneven sopimusta, jotka solmittiin toisen maailmansodan päätyttyä vuonna 1949. Sopimukset ja niiden lisäpöytäkirjat määrittelevät, kuinka haavoittuneita ja sairaita sotilaita, sotavankeja ja siviilejä tulee suojella. Lisäksi ne sääntelevät kansainvälisten suoja-merkien käyttöä (lisätietoa suoja-merkeistä faktalaatikossa s. 14).

Vuoden 1949 sopimukset soveltuvat kokonaisuudessaan vain valtioiden väliin aseellisiin selkkauksiin. Kussakin sopimuksessa on kuitenkin yksi artikla, niin kutsuttu yhteinen 3 artikla, joka soveltuu ja on voimassa kaikissa tilanteissa. Tämä artikla sisältää inhimillisen kohtelun minimivaatimukset.

Neljä Geneven sopimusta täydentää kolme Geneven sopimusten lisäpöytäkirjaa. Niistä kaksi on vuodelta 1977. Ensimmäinen lisäpöytäkirja sisältää säännöksiä siviilien suojelusta sodan keskellä ja siihen on kirjattu keskeisiä sodankäyntitapoja koskevia periaatteita sopimuspykäliksi. Toinen lisäpöytäkirja ulottaa sodan oikeussääntöjen keskeisimmät periaatteet koskemaan myös valtionsisäisiä konflikteja (lähinnä sisällissotia). Vuonna 2005 laadittiin Geneven sopimusten kolmas lisäpöytäkirja, joka sisältää säädökset uudesta suoja-merkis-

tä, punaisesta kristallista.

Sodan oikeussääntöihin kuuluu Geneven sopimusten ohella lukuisia muita sodankäyntiä rajoittavia sopimuksia.⁽¹⁾

Tavoitteena vähentää kärsimystä

Sodan oikeussääntöjä sovelletaan, kun alueella on käynnissä sota tai muu aseellinen selkkkaus. Taistelu voi olla kahden tai useamman valtion välinen, jolloin puhutaan kansainvälisestä aseellisesta selkkauksesta. Sota voi olla myös maan asevoimien ja/tai erilaisten maan sisäisten aseellisten ryhmien välinen, jolloin kyseessä on valtion sisäinen selkkkaus.

Sodan oikeussääntöjen soveltaminen päättyy, kun aseellinen selkkkaus loppuu. Joitakin humanitaarisen oikeuden sääntöjä sovelletaan kuitenkin myös rauhan aikana. Tällaisia jatkuvasti voimassa olevia sääntöjä ovat esimerkiksi viranomaisiin kohdistuvat sodan oikeussääntöjen kouluttamista ja tiedottamista koskevat

määräykset sekä velvoite saattaa tehtyt sopimukset voimaan.

Sodan oikeussääntöjä ei voida soveltaa rauhan aikana tehtäviin rikoksiin, vaikka ne olisivat kuinka vakavia. Esimerkiksi rauhan aikaiset terrori-iskut eivät kuulu sodan oikeussääntöjen piiriin. Tällaisista teoista voidaan rangaista kansallisen rikoslainsäädännön kautta tai käsitellä kansainvälisten terrorisminvastaisen sopimusten rikkomuksina.

Velvoittavat kaikkia

Vain valtiot voivat olla kansainvälisten sopimusten ja siten myös Geneven sopimusten ja niiden lisäpöytäkirjojen osapuolia. Sodan oikeussääntöjen noudattaminen, niistä tiedottaminen ja sopimusten toimeenpano ovat siis ensisijaisesti valtioiden tehtäviä.

Sodan oikeussäännöt sitovat kuitenkin kaikkia aseellisen selkkaukseen osallistuvia. Sen noudattamiseen ovat sidottuja

niin aseelliset ryhmät kuin yksittäiset sotilaat. Säännöt velvoittavat myös siviilejä ja muita konfliktin keskellä toimivia ihmisiä.

Vuoden 2008 alussa käytännössä kaikki maailman valtiot (yhteensä 194) olivat sitoutuneet Geneven sopimuksiin. Samaan aikaan 167 valtiota oli sitoutunut myös ensimmäiseen ja 163 valtiota toiseen lisäpöytäkirjaan. Suomi sitoutui Geneven sopimuksiin vuonna 1955 ja kahteen ensimmäiseen lisäpöytäkirjaan vuonna 1980. Valmistelut Suomen liittymiseksi III lisäpöytäkirjaan olivat käynnissä syksyllä 2008.

Valtioilla on sopimusten sääntöjen noudattamisen ohella myös oikeudellinen velvollisuus levittää tietoa sopimuksesta ja pöytäkirjoista niin sodan kuin rauhan aikana. Tiedon levittäminen on tärkeää, koska valtioiden ohella vastuu sodan oikeussääntöjen noudattamisesta on kaikilla toimijoilla. Keskeiset säännöt kuuluvat esimerkiksi sotilaiden peruskoulutukseen. (Lisätietoa sodan oikeussääntöjen valvonnasta oppitunnissa 5).

PUNAINEN RISTI, PUNAINEN PUOLIKUU JA PUNAINEN KRISTALLI

Punainen risti valkoisella pohjalla on maailmanlaajuisesti tunnustettu sodanaikainen suojamerkki, joka suojaa konfliktitilanteissa asevoimien lääkintälaitoksia ja -kuljetuksia, niiden henkilökuntaa ja potilaita sekä uskonnollista henkilökuntaa. Samoin se suojelee konfliktinaikaisista siviililääkintää, avustustyöntekijöitä ja avustustyötä.

Suojamerkin käyttäminen niin sodan kuin rauhan aikana on tarkoin säädeltyä. Punaisella ristillä, punaisella puolikuulla tai punaisella kristallilla merkityjä rakennuksia, kulkuneuvoja ja henkilöitä on kaikissa olosuhteissa suojeltava ja kunnioitettava. Merkin suojassa ei saa harjoittaa minkäänlaista sotilaallista toimintaa. Esimerkiksi punaisella ristillä merkityissä ambulansseissa

ei saa missään tilanteessa kuljettaa ampuma-aseita.

Punainen Risti on myös Punaisen Ristin kansainvälisen komitean ja Punaisen Ristin ja Punaisen Puolikuun kansainvälisen liikkeen kansallisten yhdistysten järjestötunnus. Siksi esimerkiksi Suomen Punainen Risti voi käyttää ristiä omassa toiminnassaan ja järjestön nimen yhteydessä.

Useimmissa islaminuskoisissa maissa punaisen ristin tilalla käytetään punaista puolikuuta. Suojamerkeistä uusin on ns. punainen kristalli. Kristallia tullaan käyttämään niissä tilanteissa ja maissa, joissa punaista ristiä tai puolikuuta ei hyväksytä niiden uskontoon tai poliittikkaan liittyvien mielikuvien vuoksi.

(1) Tällaisia sopimuksia ovat sopimus biologisten aseiden kehittämisen, valmistamisen ja varastoinnin kieltämisestä sekä niiden tuhoamisesta (1972), sopimus eräiden vaikutusiltaan erittäin vahingollisiksi tai kohtuuttomiksi katsottujen aseiden käytön kieltämisestä tai rajoittamisesta (1980) ja sen viisi pöytä-

kirjaa, sopimus kemiallisten aseiden kehittämisen, valmistamisen, varastoinnin ja käytön kieltämisestä sekä niiden hävittämisestä (1993) ja sopimus henkilömiinojen käytön, varastoinnin, valmistamisen ja siirtämisen kieltämisestä sekä niiden tuhoamisesta (1997). Vuonna 2008 laadittiin rypäleaseita koskeva sopimus.